

«De l'Escola de Dibuix de Palma a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears (1778-2020)», el llibre: cronologia d'una investigació

Maria del Pilar Rovira

Irene Mestre

Francisca M. Torrens

Maria F. Abando

Margalida Canet

Maria del Mar Vilalta

RESUM

El present article relata la cronologia de la recerca que va donar lloc a la publicació del llibre De l'Escola de Dibuix de Palma a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears (1778-2020), editat per Leonard Muntaner Editor. L'obra recull la història d'una de les institucions d'educació superior més antigues de les Illes Balears. El llibre és el resultat d'un projecte de recerca finançat pel Govern de les Illes Balears, en el marc de la convocatòria per constituir grups per a la investigació acadèmica en els ensenyaments artístics superiors a les Balears (2017-2021).

RESUMEN

El presente artículo relata la cronología de la investigación que dio lugar a la publicación del libro De l'Escola de Dibuix de Palma a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears (1778-2020), editado por Leonard Munaner Editor. La obra recoge la historia de una de las instituciones de educación superior más antiguas de las Islas Baleares. El libro es el resultado de un proyecto de investigación financiado por el Govern de les Illes Balears, en el marco de la convocatoria 2017 para constituir grupos de investigación académica en las enseñanzas artísticas superiores en las Baleares (2017-2021).

I. INTRODUCCIÓ

L'article 4 de la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació (BOE núm. 106, de 4 de maig), modificada per la Llei orgànica 3/2020, de 29 de desembre (BOE núm. 340, de 30 de desembre), defineix l'estructura del sistema educatiu espanyol, que s'organitza en etapes, cicles, graus, cursos i nivells d'ensenyament, i ofereix un ampli ventall d'ensenyaments, com ara:

- a) Educació bàsica:
  - Educació infantil
  - Educació primària
  - Formació professional: cicles formatius de grau bàsic
- b) Educació secundària obligatòria:
  - Educació secundària
- c) Educació secundària postobligatòria:
  - Batxillerat
  - Formació professional de grau mitjà
  - Ensenyaments esportius de grau mitjà
  - Ensenyaments artístics professionals de grau mitjà: música, dansa, arts plàstiques, disseny
- d) Educació superior:
  - Formació professional de grau superior
  - Ensenyaments esportius de grau superior

- Ensenyaments artístics professionals de grau superior: música, dansa, arts plàstiques, disseny
- Ensenyaments artístics superiors: música, dansa, art dramàtic, conservació i restauració de béns culturals, arts pràctiques (ceràmica, vidre), disseny
- Ensenyament universitari

e) Ensenyament d'idiomes

f) Educació de persones adultes

En tot cas, ambdues disposicions normatives consideren els ensenyaments artístics com a ensenyaments de règim especial, juntament amb l'ensenyament d'idiomes i els ensenyaments esportius.

No obstant això, les dades estadístiques oficials sobre els ensenyaments artístics (professionals i superior), en comparació amb les dades estadístiques oficials sobre altres ensenyaments més habituals (infantil, primària, secundària, formació professional, universitat), són magres, incompletes i difícils d'aconseguir. A més, tampoc no és habitual una anàlisi d'aquestes primeres dades sobre els ensenyaments artístics en estudis sobre el sistema educatiu espanyol.

En aquest context, que en tinguem coneixement, *De l'Escola de Dibuix de Palma a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears (1778-2020)*, editat per Lleonard Muntaner Editor a finals de 2020, és la primera obra que tracta de manera monogràfica la història del centre, fundat l'any 1778 per iniciativa del pintor Joan Muntaner Cladera, amb el suport econòmic de la Societat Econòmica d'Amics del País del Regne de Mallorca i el suport institucional de l'Ajuntament de Palma.

2. EL GRUP DE RECERCA I EL PROJECTE DE RECERCA

L'1 de setembre de 2017 es va constituir «oficialment» el Grup de Recerca en Innovació i Disseny (GRID-EASDIB GOIB), que ja funcionava «oficiosament» al centre, per tal de poder optar a la convocatòria autonòmica de 2017 per constituir grups de recerca per a investigació acadèmica als ensenyaments artístics superiors a les Balears (2017-2021).

Alguns dies després, les sis investigadores, professores del centre, totes dones, ens vàrem presentar a la convocatòria amb el projecte titulat *Metodologies d'innovació social per a l'aprenentatge transdisciplinari i col·laboratiu del disseny (MTAC-Design)*.

En el marc del projecte MTAC-Design, el GRID-EASDIB GOIB va desenvolupar tres propostes d'innovació social per treballar amb els estudiants:

- 2017-2018, projecte transdisciplinari de centre (Disseny Gràfic, Disseny d'Interiors, Disseny de Moda): "Itineraris (1778-2018)".
- 2017-2019, projecte col·laboratiu interdisciplinari del Departament (Disseny de Producte): "Co-Upcycling", en col·laboració amb la Fundació Deixalles, Ecoembes i l'IES Politècnic.

- 2019-2020, projecte col·laboratiu transdisciplinari d'aula (Projectes III Disseny de Moda): “Museu i moda inclusiva”, en col·laboració amb ASPAYM Illes Balears, la Federació PREDIF Illes Balears i el Museu Fundación Juan March Palma.

Seguint la metodologia projectual (plantejament del problema, observació, ideació, execució, comunicació), els tres projectes es varen implementar i donar a conèixer a través dels mitjans de comunicació locals.

També, els resultats es varen presentar en diferents congressos nacionals i internacionals:

- XXII Congreso Nacional de Historia del Arte: Vestir la Arquitectura (Burgos, Espanya), del 19 al 22 de juny de 2018.
- I Congreso Internacional de Investigación y Creación (Madrid, Espanya), del 28 de febrer al 2 de març de 2019.
- X International Conference on New Horizons in Education INTE 2019 (Praga, República Txeca), del 3 al 5 de juliol de 2019.
- II Jornades de Disseny per a Tots (Palma, Illes Balears, Espanya), el 15 d'octubre de 2020.
- 5th International Conference on Universal Design (Espoo, Finlàndia), del 9 a l'11 de juny de 2021.

A més, “DosZerotres” (de les estudiants Marta Duran, Xesca Fernández de Heredia i Lis Nadia Mir), una de les col·leccions del projecte de “Museu i moda inclusiva”, va ser seleccionada al III Concurs Ribes & Casals (febrer de 2020). Fins i tot, el projecte en si va ser finalista a la 1a edició del premi Josep Albert Mestre a la investigació per a la millora de la qualitat educativa (juliol de 2020).

Paral·lelament, arran del projecte “Museu i moda inclusiva”, les estudiants de moda Andrea Molla, Marta Duran i Xesca Fernández de Heredia varen utilitzar tot el coneixement adquirit per desenvolupar la proposta “SaviS”, en col·laboració amb la Fundació Deixalles. L'Escola va presentar la col·lecció “SaviS” al “Challenge 2020: Diseño para Todos / Diseñar para los mayores”, organitzat per la Bienal Iberoamericana de Diseño, en el marc del 8º Encuentro BID_Enseñanza y Diseño” (de 23 a 27 de novembre de 2020). El projecte “SaviS” va ser una de les 19 propostes seleccionades per formar part de la galeria de projectes de la competició.

3. LA PREGUNTA DE RECERCA I ELS PRIMERS RESULTATS

En tot cas, el primer projecte “Itineraris (1778-2018)”, dut a terme per celebrar el centenari de l'edifici on es troba actualment situat el centre, va obrir una mena de caps de Pandora i les sis investigadores, amb un perfil transdisciplinari (arquitectura, belles arts, biologia, educació, disseny, dret, història) i més de 126 anys de docència al centre, vàrem aprofitar tot aquest coneixement de primera mà per iniciar una línia de recerca addicional sobre la història de l'Escola.

En el decurs de la recerca vàrem constatar que no existia cap obra monogràfica dedicada íntegrament a la història de l'Escola. Només trobarem diferents autors que escriviren tangencialment sobre determinats períodes en la història del centre (Il·lustració i República, principalment), però, al nostre parer, de manera descontextualitzada.

La traçabilitat de l'Escola, des dels seus inicis com a Escola de Dibuix de Palma l'any 1778 i fins a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears dels nostres dies, va ser la principal preocupació de les investigadores i el primer interrogant a resoldre, atès que les primeres fonts consultades qüestionaven aquesta traçabilitat.

No obstant això, una investigació en profunditat, especialment de les disposicions normatives que han regulat l'educació a Espanya, en general, i els ensenyaments artístics, en particular, varen demostrar sense cap mena de dubte aquesta traçabilitat.

De fet, aquest marc jurídic va ajudar a definir les sis etapes històriques en les quals es va estructurar l'exposició i la visita guiada dramatitzada "Itineraris (1778-2018)", que es va fer el 19 d'abril de 2018 al centre.

- El dibuix i altres *nobles arts* (1778-1850)
- Les belles arts, les arts i indústries i les arts industrials (1850-1910)
- Les arts, els oficis i les indústries (1910-1931)
- Les arts i els oficis artístics (1931-1963)
- Les arts aplicades i els oficis artístics (1963-2000)
- Les arts plàstiques i el disseny (2000-2018)

En conclusió, la celebració del centenari de l'edifici el 19 d'abril de 2018 va ser l'empenta que el GRID-EASDIB GOIB necessitava per posar ordre a tota la informació i preparar el llibre *De l'Escola de Dibuix de Palma a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears (1778-2020)*.

4. «DE L'ESCOLA DE DIBUIX DE PALMA A L'ESCOLA D'ART I SUPERIOR DE DISSENY DE LES ILLES BALEARS (1778-2020)»: EL LLIBRE

De manera desglossada, en aquesta primera pregunta de recerca sobre la traçabilitat de l'Escola, vàrem seguir tres preguntes més, a les quals hem donat resposta durant aquests tres anys de projecte:

- Com ha aconseguit l'Escola de Dibuix de Palma de 1778 sobreviure fins a convertir-se en l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears d'avui dia? La supervivència de l'Escola sempre ha estat estretament lligada a la funció social que compleix el centre per a la comunitat local, sent pionera i avançant-se als canvis legals que s'anaven produint (diferents reconversions de l'Escola, diferents plans d'estudis, etc.).
- Quins factors han contribuït a la sostenibilitat en el temps d'aquest projecte educatiu durant més de 242 anys? A més de la funció social que apleix el centre, la comunitat

educativa (alumnat i professorat) ha estat l'element clau que ha contribuït a la seva perdurabilitat.

- A quines dificultats i limitacions ha fet front l'Escola al llarg de tots aquests anys? La principal dificultat a la qual ha fet front el centre (que ha perdurat en el temps i que encara perdura) és el seu deficient finançament.

L'observació ha estat la principal tècnica de recerca utilitzada (observació directa simple, observació indirecta documental, observació per entrevista personal). Es tracta d'una obra coral que ha begut de diferents fonts documentals.

Hem aconseguit informació per a les dues primeres etapes (1778-1850, 1850-1910) a l'Arxiu Biblioteca de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando; l'Arxiu del Regne de Mallorca (Govern de les Illes Balears), la Biblioteca de la Fundació Bartolomé March i la Biblioteca Lluís Alemany (Consell de Mallorca), principalment.

Hem aconseguit informació per a les dues etapes següents (1910-1931, 1931-1963) a la Biblioteca Pública de Palma Can Sales (Govern d'Espanya); l'Arxiu General de l'Administració (Govern d'Espanya); l'Arxiu Municipal de Palma Can Bordils (Ajuntament de Palma); l'Arxiu Intermedi Militar de les Balears (Centre d'Història i Cultural Militar de les Balears) i el Centre Documental de la Memòria Històrica (Govern d'Espanya).

I, per descomptat, hem fet ús del mateix arxiu del centre, que ha proporcionat informació sobre pràcticament totes les etapes en les quals vàrem estructurar la recerca i el llibre, menys la primera (1850-1910, 1910-1931, 1931-1963, 1963-2000, 2000-2020).

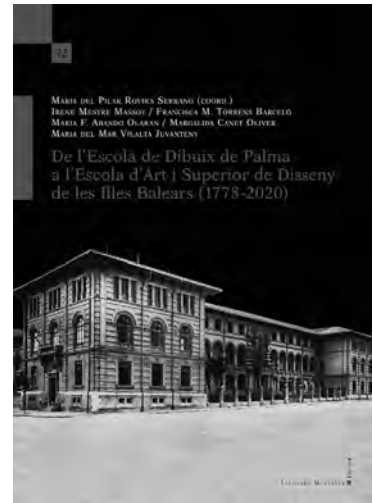
També hem pogut disposar de fonts orals, això és, tot el que recorden i que ens han contat les persones que han format i encara formen part de la nostra comunitat educativa. Hem parlat amb personal d'administració i serveis del centre com Caterina Aguiló Torres, Pedro Beltran Garau i Amelia Suárez Mariño. Hem conversat amb personal docent de l'Escola com Jaume Cabrer Mir, Andreu Negre Estarellas i Gabriel de la S.T. Sampol Fullana. Hem parlat amb professors que també varen estudiar al centre com Hipólito Fernández Córcoles, Nadal March Mascaró, Damià Mulet Vanrell i Bernat Trias Sabater. I, per descomptat, hem conversat amb familiars directes del claustre de professors (parelles i fills) com Joana Barceló Moner, Josep Sitjar Ramis i Catalina Vaquer Vidal. Les entrevistes a totes aquestes persones, memòria viva de l'Escola, ens han permès reconstruir les tres darreres etapes de la seva història (1931-1963, 1963-2000, 2000-2020).

Totes aquestes fonts d'informació ens varen ajudar a ordenar les nostres idees i a començar a escriure, per tal de presentar una proposta de llibre a Leonard Muntaner Editor l'abril de 2018.

Després de més de quinze esborranys i de les revisions consegüents, un manuscrit lliurat el juliol de 2020, tres galerades, una prova d'impremta i alguna correcció *in extremis* amb el llibre ja camí de la impremta, finalment, *De l'Escola de Dibuix de Palma a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears (1778-2020)* es va publicar el 13 de desembre de 2020.

El resultat final és una obra original en molts aspectes:

- Es demostra la traçabilitat del centre des de 1778 fins a la data de la publicació del llibre.
- Es documenten les diferents denominacions del centre al llarg de la seva història.
- Es documenten les diferents seus de l'Escola.
- S'ofereix una descripció acurada de l'actual edifici on es troba situat el centre, des d'un punt de vista historicoartístic i arquitectònic.
- Es presenta una llista completa de directors des de l'obertura de l'Escola fins a la data de publicació del llibre.
- Es presenta una llista completa dels equips directius des de 1980.
- Es mostren gràficament cada una de les etapes, amb imatges i documents d'interès històric.

Tot això és el que ofereix aquesta obra.

5. CONCLUSIÓ I PROPOSTES DE FUTUR

L'1 de desembre de 1778 l'Escola de Dibuix de Palma va obrir les portes i, en aquesta data tan assenyalada per al centre, l'1 de desembre de 2020, les autores del llibre volíem presentar el resultat de la nostra recerca sobre aquesta institució d'educació superior. L'emergència sanitària mundial provocada per la COVID-19 no ho va impedir, només ho va retardar.

Per fi, el 15 de gener de 2021, el llibre *De l'Escola de Dibuix de Palma a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears (1778-2020)*, editat per Leonard Muntaner Editor, es va presentar en societat, a porta tancada, però en un acte retransmès en directe a través d'Instagram TV.

Continuarem treballant sobre el tema, per ampliar-ne la informació i resoldre preguntes que, en aquest moment, encara no tenen resposta, com ara:

- Quin ha estat el context històric, polític, socioeconòmic, artístic i cultural de la societat balear que ha marcat el funcionament de l'Escola en cada etapa de la seva història?
- Com han evolucionat els espais on ha estat situada l'Escola per adaptar-se a cada nova realitat?
- Com ha evolucionat l'ensenyament del dibuix (artístic, tècnic) durant tots aquests segles?

- Com es va produir el traspàs del centre de la Societat Econòmica d'Amics del País del Regne de Mallorca a l'Institut Balear; de l'Institut Balear a l'Acadèmia Provincial de Belles Arts de Palma, i de l'Acadèmia Provincial de Belles Arts de Palma al Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts?
- Com ha evolucionat el finançament de l'Escola per fer front a les despeses bàsiques (edifici, subministraments, materials, personal docent i no docent)?
- Quines són les dades estadístiques de matrícula i plantilla de l'Escola, des dels orígens fins a l'actualitat?

Queda molta feina per fer, però, de moment, us convidam a l'Escola l'1 de desembre de 2028, data en la qual celebrarem el 250è aniversari de la fundació de l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears com es mereix.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears, <http://www.escoladisseny.com>.

Grup de Recerca en Innovació i Disseny, https://docs.google.com/presentation/d/e/2PACX-1vTZ-ib0dimRjZnDPxfySPSLYP1msHbPjL83sMPIZhCcuu4pecrkycO20xeM38nLy2ikUQU-I SLKhc_k/pub?start=true&loop=false&delayms=15000#slide=id.p1.

Metodologies d'innovació social per a l'aprenentatge transdisciplinari i col·laboratiu del disseny (2017-2020), https://docs.google.com/presentation/d/e/2PACX-1vRFx-ul5NnzIWqle2cvMU-Y7O-LAxjrUup6DMIPwkrB7_sa0mg2H254uIDAwIY0eflxc9g7GkKiZ7zaT/pub?start=true&loop=false&delayms=15000#slide=id.p1.

Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears (19 d'abril de 2018). «Itineraris (1778-2018). De l'Escola de Dibuix de Palma a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears». Palma: autor. Consultat el dia 28 de febrer de 2021 a <https://youtu.be/V1xSeej4T9E>.

Rovira, M. P.; Mestre, I.; Torrens, F.; Abando, M.; Canet, M.; Vilalta, M. (2020). *De l'Escola de Dibuix de Palma a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears (1778-2020)*. Palma: Lleonard Muntaner Editor.

Rovira, M. P.; Abando, M.; Canet, M.; Vilalta, M.; Torrens, F.; Mestre, I. (2019). Approaching to Teaching-Learning Process in Design: Competence-Based Learning and Professional Profile. A *INTE-ITICAM 2019. Proceedings Book*, 60-68. Sakarya (Turquia): Sakarya University. Consultat el dia 28 de febrer de 2021 a http://www.int-e.net/publication_folder/inte/inte_iticam_2019.pdf.

Rovira, M. P.; Abando, M.; Canet, M.; Vilalta, M.; Torrens, F.; Mestre, I. (2019). Approaching to Teaching-Learning Process in Design: Competence-Based Learning and Professional Profile. A *INTE-ISTEC-ITICAM 2019. Abstract Book*, 21. Sakarya (Turquia): Sakarya University. Consultat el dia 28 de febrer de 2021 a http://www.int-e.net/publication_folder/inte/inte_iticam_2019.pdf.

Rovira, M. P.; Mestre, I.; Abando, M.; Canet, M.; Torrens, F.; Vilalta, M. (2019), «A propósito del centenario de la inauguración de la sede de la Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears (1917-2017). Propuesta de itinerario dramatizado para la puesta en valor del edificio. A Payo, R. J.; Martín, E.; Matesanz, J.; Zaparraín, M. J., editors, *Vestir la Arquitectura*». *XXII Congreso Nacional de Historia del Arte*, volum 2, 1565-1571. Burgos (Espanya): Universidad de Burgos.

Rovira, M. P.; Mestre, I.; Abando, M.; Canet, M.; Torrens, F.; Vilalta, M. (2019), «Metodología de innovación social para el aprendizaje transdisciplinar y colaborativo del diseño (2017-2020)». A Payo, R. J.; Martín, E.; Matesanz, J.; Zaparraín, M. J., editors, *Vestir la Arquitectura*. *XXII Congreso Nacional de Historia del Arte*, volum 2, 1565-1571. Burgos (Espanya): Universidad de Burgos.

Rovira, M. P; Mestre, I. (2016). «Els ensenyaments superiors de disseny a les Illes Balears en xifres: títol de disseny (2000-2015)». A Orte, C.; Ballester, L., directores, *Anuari de l'Educació de les Illes Balears 2016*, 74-78 (versió breu en paper) i 175-197 (versió completa en PDF). Palma: Fundació Guillem Cifre de Colònia. Consultat el dia 28 de febrer de 2021 a http://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/anuariEducacio/index/assoc/Anuari_e/ducacio_/2016p175.dir/Anuari_educacio_2016p175.pdf.